શ્રીરામકથાનું બીજારોપણ

'રામાયણ'નો પ્રારંભ વાલ્મીકિ અને નારદજીના સંવાદથી થાય છે.

આ નારદજી કોણ છે?

નારદજી આપણા પૌરાણિક સાહિત્યનું એક ઘણું વિશિષ્ટ પાત્ર છે. 'મહાભારત', 'રામાયણ' આદિ મહાકાવ્યો અને પુરાણો તથા ઉપપુરાણોમાં ભાગ્યે જ એવો કોઈ ગ્રંથ હશે, જેમાં નારદજીનો ઉલ્લેખ કે ફાળો ન હોય.

ભગવાન વ્યાસજીને નારદજી 'ચતુઃશ્લોકી ભાગવત' આપીને 'શ્રીમદ્ ભાગવત' રચવાની પ્રેરણા આપે છે. અહીં 'વાલ્મીકિય રામાયણ'ના પ્રથમ સર્ગમાં એવું સ્પષ્ટ કથન છે કે નારદજી વાલ્મીકિજીને રામકથા સંક્ષેપમાં સંભળાવે છે અને આ રીતે પ્રારંભમાં નારદજી વાલ્મીકિજીના ચિત્તમાં રામકથાનું બીજારોપણ કરે છે.

ફરી વાર આપણી સમક્ષ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે : આ નારદજી કોણ છે?

પૌરાણિક માન્યતા પ્રમાણે નારદજી બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર છે, પરંતુ કથા પાછળનું તાત્ત્વિક રહસ્ય શું છે? નારદજી એટલે કોણ? નારદજી એટલે શું?

નારદજીનું સ્વરૂપ અને નારદજીના કાર્યનું સ્વરૂપ તપાસવાથી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી શકે તેમ છે.

લોકપરંપરામાં એવી માન્યતા પ્રચલિત બની ગઈ છે કે નારદજી એટલે ઝઘડો કરાવનાર. લોકોમાં ઝઘડો કરાવનાર વ્યક્તિને

મજાકમાં 'નારદજી' કહેવાની રીત પણ જોવા મળે છે, પરંતુ વસ્તુતઃ નારદજીના યથાર્થ સ્વરૂપ સાથે આ લોકમાન્યતા જરા પણ સુસંગત નથી. નારદજી ઝઘડો કરાવનાર નથી, પરંતુ ઝઘડો શાંત કરાવનાર છે. નારદજી સમસ્યા ઊભી કરનાર નથી, પરંતુ સમસ્યાનું નિરાકરણ શોધી આપનાર છે.

નારદજીના સ્વરૂપને સમજવા આ ચાર તત્ત્વોને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખવાં જોઈએ :

૧. 'શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ભગવાનના ૨૪ અવતારોનું કથન છે. તદનુસાર નારદજી તૃતીય ભગવદાવતાર છે.

૨. નારદજી બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર છે. નારદજીના પિતા બ્રહ્માજી છે, પરંતુ માતા કોઈ નથી, કારણ કે નારદજી માનસપુત્ર છે.

૩. નારદજીની અપ્રતિહત ગતિ છે. તદનુસાર નારદજી કોઈ પણ સમયે, કોઈ પણ લોકમાં, કોઈ પણ સ્થાને જઈ શકે છે. તેમને કોઈ રોકી શકે નહીં. નારદજીની સંકલ્પ ગતિ છે. તદનુસાર નારદજી જ્યાં જવા ઇચ્છે ત્યાં તરત જ પહોંચી શકે છે. નારદજી વૈકુંઠમાં, કૈલાસમાં, દ્વારિકામાં કે જનક મહારાજના અંતઃપુરમાં પણ જઈ શકે છે.

૪. નારદજી ભગવાનના ભક્તોને સહાય કરે છે, માર્ગદર્શન આપે છે અને તેમની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ પણ શોધી આપે છે.

જીવનનું વિધાન મંગલમય છે. જીવનનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે શ્રદ્ધાળુ અને ભગવદ્ પરાયણ વ્યક્તિના જીવનમાં જ્યારે કોઈ સમસ્યા ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તેના નિરાકરણનો માર્ગ પણ મળી રહે છે. સમસ્યા ઉપસ્થિત થાય ત્યારે સમસ્યાનું નિરાકરણ આપનારી પરમાત્માની શક્તિ, પરમાત્માની સહાય પણ હાજર થઈ જાય છે. પરમાત્માની કૃપાશક્તિ, સહાયિકા શક્તિ ભક્તને સહાય

કરવા અચૂક હાજર થઈ જાય છે. મુશ્કેલીમાં માર્ગ દર્શાવનારી પરમાત્માની કૃપાશક્તિ, સહાયિકા શક્તિ તે જ નારદજી છે.

પરમાત્માની કૃપાશક્તિ એક આધ્યાત્મિક રહસ્ય છે. પૌરાણિક ભાષામાં તેને 'નારદજી' કહે છે. 'नरस्य धर्मो नारं, तत् ददाति इति नारदः।' મનુષ્યને તેના ધર્મપથ પર, અધ્યાત્મપથ પર સહાય કરનાર પરમાત્માની શક્તિ તે જ નારદજી છે. પૌરાણિક સાહિત્ય, 'રામાયણ', 'મહાભારત' આદિમાં એવા અપરંપાર પ્રસંગો જોવા મળે છે જ્યાં મુશ્કેલીમાંથી માર્ગ બતાવનાર શક્તિરૂપે નારદજી હાજર થઈ જાય છે.

જ્યારે ભક્ત માટે બધાં જ દ્વાર બંધ થઈ જાય ત્યારે ભગવાન ભક્તને નારદજીના માધ્યમથી સહાય મોકલે છે, જેમ સમ્રાટને પોતાના દૂત હોય છે અને દૂતના માધ્યમથી સમ્રાટ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરે છે, તેમ સૃષ્ટિના સમ્રાટ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના નારદજી દૂત છે. આ દૂતના માધ્યમથી પરમાત્મા પોતાના ભક્તોને સહાય કરે છે, માર્ગદર્શન આપે છે અને સમસ્યાઓનું નિરાકરણ પણ શોધી આપે છે.

નારદજી એટલે પરમાત્માની સહાયિકા શક્તિનું વૈયક્તિક સ્વરૂપ! હવે આપણે જોઈએ કે વાલ્મીકિજી કોણ છે.

વાલ્મીકિજીનો જન્મ તો અંગિરાગોત્રના બ્રાહ્મણ કુળમાં થયો હતો. જન્મનું નામ તો રત્નાકર હતું. ડાકુ-લૂંટારાઓના સંસર્ગમાં રહીને તેઓ ડાકુ બની ગયા અને લૂંટ-હત્યા કરવા લાગ્યા.

એક વાર તેમણે જોયું કે સામેથી કોઈ આવે છે. તેઓ નારદજી હતા. લૂંટારુ વાલ્મીકિ તો તેમને રોકીને બોલ્યા :

"જે હોય તે આપી દે, અન્યથા મારી નાખીશ."

નારદજી હસીને કહે છે : "મારી પાસે તો આ એક વીણા છે અને આ એક વસ્ત્ર છે. તમારે જોઈએ તો તમે રાખો."

"વીણાને હું શું કરું? તમે થોડું ગાઈ-વગાડીને સંભળાવો."

નારદજી વીણાવાદન સાથે મધુર સ્વરમાં ભગવાનના ત્રૈલોક્યપાવન નામોનું કીર્તન કરવા લાગ્યા. આ સાંભળીને વાલ્મીકિનું હૃદય કોમળ બની ગયું અને તેમના હૃદયમાં દયાનો સંચાર થયો.

નારદજી તેમને કરુણાવશ કહે છે : "તમે જીવહિંસા શા માટે કરો છો? પ્રાણીઓના વધસમાન કોઈ પાપ નથી."

વાલ્મીકિ ઉત્તર આપે છે : "મોટો પરિવાર છે. આજીવિકાનું બીજું સાધન નથી. લૂંટ ન કરું તો શું કરું?"

નારદજી કહે છે : "તમે ઘરે જઈને તમારા પરિવારજનોને પૂછીને આવો કે તેઓ માત્ર ભોજનમાં જ ભાગીદાર છે કે આ લૂંટ-મારના પાપમાં પણ ભાગીદાર છે."

પોતે ઘરે જાય ત્યારે નારદજી નાસી જાય તેવી શંકાથી વાલ્મીકિ નારદજીને એક વૃક્ષ સાથે બાંધીને ઘરે જાય છે અને પરિવારજનોને પૂછે છે : "તમે મારા પાપમાં ભાગીદાર છો કે નહીં?"

પરિવારજનો ઉત્તર આપે છે : "અમને ભોજન આપવું તે તમારું કર્તવ્ય છે. તમે કઈ રીતે ધન લાવો છો, તે અમે જાણતા નથી. અમે તમારા પાપમાં ભાગીદાર નથી!"

પરિવારજનોનો આ ઉત્તર સાંભળીને વાલ્મીકિજીની આંખો ખૂલી ગઈ. તેમણે જંગલમાં જઈને નારદજીનાં બંધનો ખોલ્યાં. વાલ્મીકિજી નારદજીનાં ચરણોમાં પડીને ખૂબ રડે છે. તેઓ નારદજીનું શરણ સ્વીકારે છે.

નારદજી તેમને વિચારપૂર્વક સમજીને 'રામ'મંત્રના ઊલટા રૂપ 'મરામરા'નો ઉપદેશ આપે છે.

દેવર્ષિ નારદજીનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને વાલ્મીકિજી એકસાથે બેસીને અખંડ જપ કરે છે. તેમના શરીર પર રાફડો જામી ગયો. રાફડાને સંસ્કૃતમાં 'વલ્મીક' કહે છે. તદનુસાર તેમનું નામ 'વાલ્મીકિ' પડે છે. હવે રત્નાકર મહર્ષિ વાલ્મીકિ બને છે.

વાલ્મીકિજી ભારતના આદિકવિ છે. તેમણે 'વાલ્મીકિય રામાયણ'ની રચના કરી છે. ભગવાન શ્રીરામના ચરિત પર અનેક 'રામાયણો'ની અને અન્ય ગ્રંથોની રચના થઈ છે. તે સર્વમાં પ્રથમ, પ્રધાન અને પ્રમાણભૂત 'વાલ્મીકિય રામાયણ' છે.

વનવાસ દરમિયાન ભગવાન શ્રીરામ, સીતાજી અને લક્ષ્મણજી તમસા કિનારે તેમના આશ્રમ પર જાય છે અને તેમના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ચિત્રકૂટમાં નિવાસ કરે છે.

સીતાજી અંતિમ વનવાસ દરમિયાન વાલ્મીકિજીના આશ્રમે રહે છે. લવ-કુશનો જન્મ અને ઉછેર અહીં જ થાય છે. વાલ્મીકિજીએ 'રામાયણ'નું ગાન સૌથી પ્રથમ લવ-કુશને જ શીખવ્યું હતું.

'વાલ્મીકિય રામાયણ'ની રચના માટે સમગ્ર ભારતવર્ષ યુગો સુધી વાલ્મીકિજીનો ઋણી રહેશે.

તુલસીદાસજી કહે છે :

जान आदिकवि नाम प्रतापू।
भयउ सुद्ध करि उलटा जापू॥

– रामचरितमानस, बालकांड : १९-५

"આદિકવિ શ્રી વાલ્મીકિજી રામનામનો પ્રતાપ જાણે છે,
જેઓ ઊલટું નામ (મરામરા) જપીને પરમ પવિત્ર બની ગયા."

વાલ્મીકિજી અને નારદજીનું મિલન કેવી રીતે થાય છે.

વાલ્મીકિજી કોઈ મુશ્કેલીમાં નથી. તેઓ તમસા તીરે પોતાના આશ્રમમાં રહે છે, પરંતુ તેમના મનમાં કોઈ આત્મવાન પુરુષનું ચરિત્ર જાણવાની ઇચ્છા છે. આ સાત્ત્વિક ઇચ્છાના પ્રતિભાવરૂપે નારદજી તરત હાજર થાય છે.

સ્વાગત, આસનગ્રહણ પછી તરત જ વાલ્મીકિજી નારદજીને પૂછે છે :

"હે મુને! વર્તમાનકાળમાં એવો પુરુષ કોણ છે, જેનામાં આ સોળ લક્ષણો હોય?